

FÅGLAR I SÖRMLAND

Nr 2

1979

Årg 12

FÅGLAR I SÖRMLAND

Nr 2 Årg 12 1979

ISSN 0345-3820

Utges av

FÖRENINGEN SÖDERMANLANDS ORNITOLOGER (FSO)

Regionalavdelning av Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) och

Huvudman för Hartsö-Enskär fågelstation

Redaktör och ansvarig utgivare

Hans Pettersson, Blodstensvägen 20, 752 44 Uppsala
Tel 018/127063

Redaktion

Hans Pettersson, Inger Karlberg, Lennart Wahlén

Periodicitet

Utkommer med 2 nummer per år

Prenumeration

Avgiften är 25:- per år och insättes på nedanstående bank- eller postgiro.
Medlemmar i FSO erhåller tidskriften gratis.

Medlemskap i FSO

erhålls för SOF-medlemmar bosatta i Sörmland exklusive Södertörn genom
att 25:- eller mer insättes på Föreningens bank- eller postgiro. För
övriga gäller en avgift på 35:- per år.

Medlemskap i SOF

erhålls genom att ordinarie medlemsavgift 50:-, för juniorer (under 21 år)
och pensionärer 25:-, insättes på postgiro 19 94 99 - 5 direkt till Sveriges
Ornitologiska Förening, Stockholm. Ange födelseår.

Expedition

Södermanlands Ornitologer, c/o Gunnar Sjöb,
Brenäsvägen 23, 641 00 Katrineholm tel. 0150-52071

Bankgiro 712-8457 Postgiro 7 73 78 - 8

Adressändring

I samband med adressförändring och distributionsärenden kontaktas expedition.

INNEHÅLL

se omslagets baksida.

Omslag: Ung stenskvätta

Foto: Karl-Erik Häger

Grågåsen som rastare i Mörkö-Tullgarn-området 1968 - 78

Roosting by Greylag Goose *Anser anser* in the area of Mörkö-Tullgarn in east Södermanland 1968-78

Johan Ehrlén och Lennart Wahlén

Vid Sörmlandskusten kring Tullgarn och södra Mörkö har under 1970-talet skett en allt större ansamling av grågäss under eftersommaren och hösten. Den sista september 1978 bestod flocken av nära 700 gäss, vilket då var det största antal som någonsin noterats i området. Den 7.10.79 kunde emellertid 810 ex inräknas (Håkan Delin i brev).

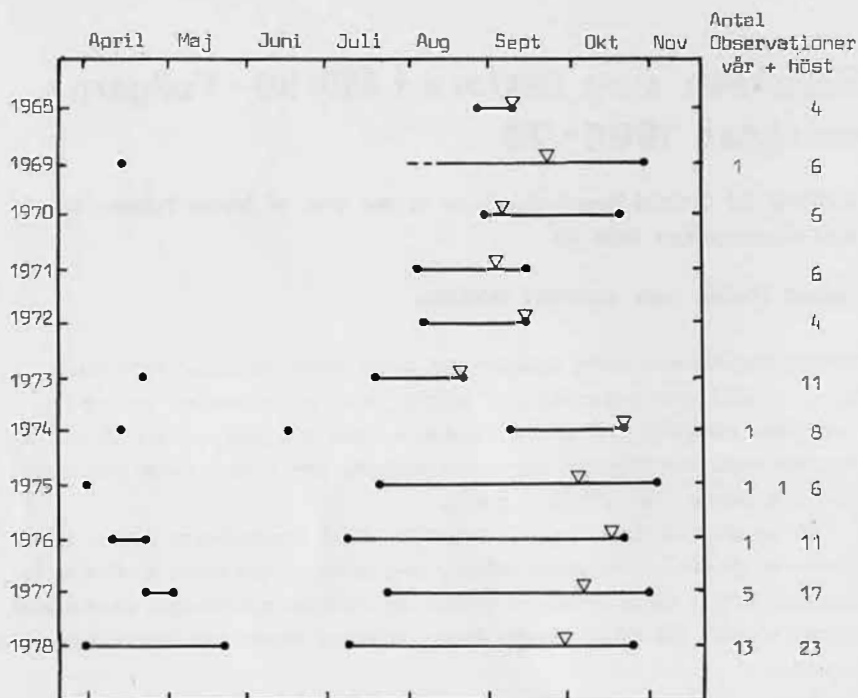
Det aktuella området ligger i östra Sörmland. Landområdena utgörs av fastland och ett mindre antal småöar, samt delar av den stora ön Mörkö. Östersjövikarna i detta område är grunda och stränderna mestadels vassbevuxna, vilket betyder att stora mängder änder, sothöns, svanar och vadare uppehåller sig här.

Denna uppsats är en sammanfattning av de grågåsobservationer som är kända fram till och med 1978. Förutom några svar på utrop i FSO:s INFO nr 40 och Fåglar i Stockholmstrakten 7:60, så består det huvudsakliga materialet av observationer från Per Olov Palm, Håkan Delin och Johan Ehrlén. Ytterligare ett 20-tal observatörer har bidragit med data. Det finns, åtminstone under senare år, så många observationer av de restande gässen att den beståndsutveckling som beskrivs nedan säkerligen är reell och inte resultatet av ökad ornitologisk aktivitet. Särskilt som Tullgarnområdet tidigt blev föremål för fågelstudier.

HÖSTUPPTRÄDANDE

Fram till 1967 sågs grågäss huvudsakligen på översträck i området. Någon gång rastade mindre flockar på Mörköns norra del under vårflyttningen. Därefter har emellertid en avgörande förändring ägt rum och under 1970-talets höstar har ett stadigt växande antal gäss uppehållit sig i området.

I figur 1 redovisas gäseens säsongsmässiga uppträdande under åren 1968-78. Under åren 1968-74 ger materialet en oregelbunden bild av höstuppträdandet,

Figur 1. Grågässens säsongsmässiga uppträdande i Mörkö-Tullgarnsområdet 1968 - 78. ▽ - markerar årmaximum.

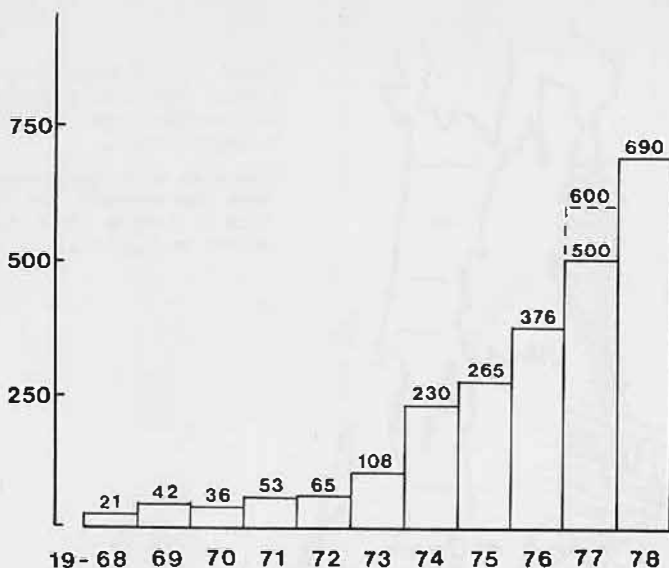
(Seasonal appearance of Greylag Goose in the area of Mörkö-Tullgarn, east Södermanland 1968-78. ▽ indicates max number.)

vilket kan bero på mindre antal observationsdagar. 1972 sågs t ex gäss under en dryg månad fram till början av september. 1974 var bilden en helt annan, då noterades gäss från mitten av september till mitten av oktober.

Under de fyra sista åren har bilden emellertid blivit enhetligare. De första gässen har dykt upp i början eller mitten av juli. Flocken har sedan snabbt byggts på och vanligen har de flesta gässen varit på plats i början av augusti. I slutet av oktober tar bortflyttningen fart på allvar och de sista gässen brukar ses kring månadsskiftet oktober-november.

I figur 1 har för varje år markerats när antalet gäss kulminerat, och i figur 2 har dessa årmaximum redovisats som stapeldiagram. Beträffande värdena från 1977 finns ett par grova skattningar om 600 ex, men 500 ex ges som ett minimivärde.

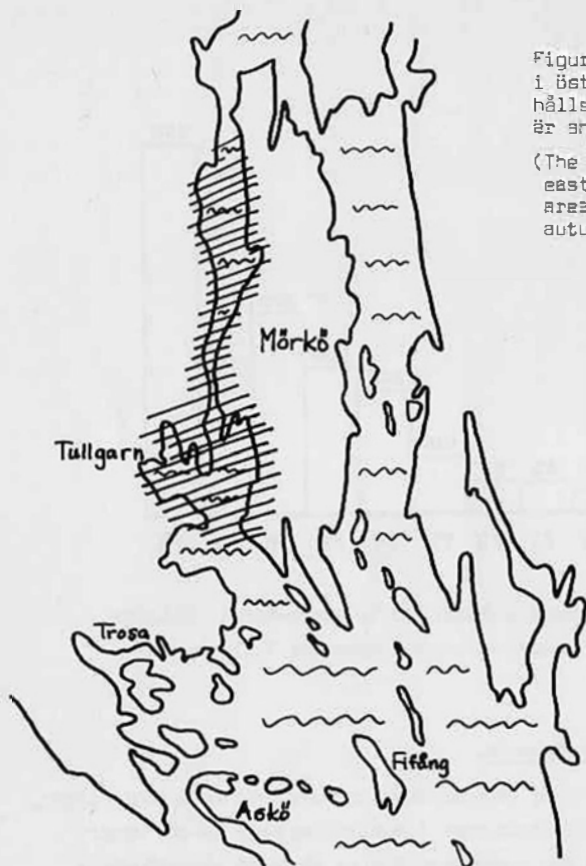
Figur 2. Maximalt antal rastande grågäss vid Tullgarn-Mörkö 1968-1978.
(Maximal number of roosting Greylag Goose at Tullgarn-Mörkö
1968 - 1978.)

Dygnsrytm. Uppehållsorter och födosök.

Den mest frekventerade lokalen är Häggnäsviken och dess närmaste omgivningar, se figur 3. Gässen övernattar regelbundet i anslutning till viken, betar ofta på närliggande fält och ses under dagtid vila såväl på strandängerna som ute på vattnet just i denna vik. Vilka övriga platser som används för övernattning är dåligt känt, men möjligen utnyttjas området V och SV Fridö regelbundet.

Grågässen betar troligen i huvudsak under längre pass varje morgon, sedan sker normalt ett uppehåll med vila under dagen varefter födosök möjligen sker under ett kortare pass på kvällen. Gässen kan dock ses beta när som helst under dagen och passens tidsrymd varierar säkert högst avsevärt beroende på störningsfaktorer och liknande. Vissa dagar tillbringar gässen helt i anslutning till Häggnäsviken, medan de andra dagar återvänder till viken 2-3 timmar efter gryningsuppbrottet. Ibland är de dock borta från gryning till skymning, och har då hunnit med både födosök och vila på annat håll.

Dagvila har noterats på Mörköfjärden söder om Näsudden, och troligen även ännu längre ut mot Fipång. En intressant observation av dagförflyttning gjordes en eftermiddag hösten 1979, då en flock om ca 500 grågäss sågs flyga söderut ned mot Askö. Gässen ses också ofta i Västerviken intill Tullgarn,

Figur 3. Tullgarn-Mörköområdet i östra Södermanland. Grågässens uppehållsområden under augusti-oktober är anedstreckat.

(The area of Tullgarn-Mörkö in east Södermanland. The roosting area of Greylag Goose during the autumn is hatched.)

vid kanalen mellan Näsudden och Fridö, på vattnet väster om Näsudden och på Kålsöfjärden vid Mörkö. På senare år har gässen regelbundet iakttagits också på norra Mörkö, framförallt vid Björkarörsund. Grågässen har även setts tillfälligt på flera andra lokaler på Mörkö

Betesplatserna har förutom vid Häggnäsviken varit belägna på Näsudden (strandängar), väster om Pålssundet (stubbåker och höstraps), på Hörningsholmsslätten, troligen på Noraslätten och möjligen även bort mot Vagnhärad. Vid Häggnäsviken har gässen setts beta på tuvängar, stubbåkrar och klövervallar.

Samtliga nämnda betesmarker ligger inom ca 12 km avstånd från Häggnäsviken, de flesta betydligt närmare (se fig 3). Glutz von Glotzheim m fl (1968) anger från Holland och Mecklenburg 5 respektive 12 km som maximal flygsträcka mellan rast- och födosökslokaler. De på Måkläppen utanför Følsterbo rastande grågässen har dock konstaterats flyga över till Danmark för födosök, en sträcka på minst 25 km (Roos & Lindsög 1976).

VÅR- OCH SOMMAROBSERVATIONER

Enligt "Mörkö's Fåglar" (1971) sträcker grågässen förbi mot nordost i slutet av april - början av maj och rastar ibland en kortare tid på öns norra del. Lokala häckfåglar i Sörmlands skärgård anländer tidigare. Från Tullgarnområdet finns enstaka vårobservationer årligen från 1969, och från 1976 under sammanhängande perioder. Våren 1978 hade antalet fåglar ökat kraftigt till 46, och de fanns i området nära två månader.

Något som tyder på häckning inom området har inte observerats. Den 15 juni 1974 sågs 15 ex, vilket utgör den enda observationen i juni.

Här kan också nämnas en observation i Björkarö sundet av 9 ex som saknade utvuxna handpennor den 15.7.1973. Det finns många vassrika partier inom området som erbjuder ruggande fåglar gott skydd, men några fler liknande observationer finns inte.

DISKUSSION

Orsakerna till Mörkö-Tullgarnområdets nyvunna status som en betydande rastlokal för grågäss är inte kända. Arten har under senare år gått klart framåt som häckfågel i Sverige. Ulfstrand & Högstedt (1976) uppskattar beståndet till minst 1000 par. Även om grågässen ökat i Stockholms och Sörmlands skärgårdar, så kan den restande flocken inte mer än delvis bestå av "lokala" fåglar. Däremot kan det tänkas att området utnyttjas för ruggning i någon liten omfattning, se t ex observationen från 15.7.1973 ovan.

Merparten av gässen kommer sannolikt längre ifrån. Ett tänkbart rekryteringsområde är Gotland, som ju har en god stam av grågäss, eller kanske t o m de baltiska staterna eller Åland/Finland. Ett exempel på att grågäss förflyttat sig från Gotland till Sörmland har redovisats av Bylin (1979), som dessutom muntligt bidragit med en intressant uppgift om en förflyttning under juli. En grågäss märktes i samband med ruggning i Hudiksvall den 2.7.79 och återfanns död under en kraftledning vid Örebro ungefär en månad senare. Enligt Cramp & Simmons (1977) så är det föga känt om höstflyttningen hos Bottenvikens och östra Östersjöns häckande grågäss, men de sägs kanske ansluta sig till populationen i västra Östersjön under höst och vinter. Samma källa anger att en snabb tillväxt av häckande grågäss skett i Estlands övärld, från ca 300 par 1936 till 750 par 1972. Eller är det den växande inlandspopulationen i bl a Sörmland som bidrager med åtskilliga fåglar? En inte oväsentlig del av höstgässen har varit årsungar (Delin i brev).

Av stor betydelse för gässens etablering är troligen den hos flera gäsorter kända tendensen att plötsligt byta rast-, ruggnings- och övervintrings-

Flygande grågäss   Foto: Jan Ring

lokaler. Ett fint exempel på detta utgör Måkläppen utanför Falsterbonäset, där stora mängder grågäss har rastat sedan hösten 1974. Även om tidpunkten stämmer överens med observationerna i Sörmland, så har utvecklingen varit ganska olika på dessa två lokaler. Flockens tillväxt har skett betydligt långsammare i Märkb-Tullgarnområdet. Det har här varit en succesiv, om än accelererad, ökning under loppet av flera år.

Hur länge ökningen kommer att fortsätta, om rastplatsen består samt frågor gällande gässens ursprung, dygnsrytm, födoval etc kanske kommer att kunna besvaras längre fram. En fortsatt och intensifierad undersökning är av stort intresse.

AVSLUTNING

Ett tack riktas till samtliga personer som bidragit med uppgifter till denna uppsats. Speciellt tackas Pelle Palm och Håkan Delin, vars noggranna anteckningar har varit av stort värde för att erhålla en helhetsbild av utvecklingen. Håkan Delin har dessutom lämnat värdefulla synpunkter på manuskriptet, och även gett kompletterande information.

Övriga rapportörer: A. Andersson, E. Asplund, M. Berggren, S. Blomqvist, L. Floresjö, M. Grandel, J. Ehrlén, B. Granberg, S. Hahn, C. Hansson, H. Hjörte, B. Isaksson, G. Johansson, K. Karp, M. Karström, L.G. Klang, M. v.Krusen-Stierna, L. Magni, M. Nordin, E. Petersson, M. Ryberg och L. Wahlén.

SUMMARY

In the eastern part of the province of Södermanland, including some archipelago, the number of Greylag Geese roosting in the autumn has increased rapidly.

The changes during 1968-1978 are described. In October 1979 as much as 810 Greylag Geese were observed together. It is not known from where the geese come or where they breed.

REFERENSER

- Cramp, S. and Simmons, K.E.L. 1977. The Birds of the Western Palearctic. Oxford University Press, Oxford.
- Glutz van Blotzheim, U. N., Bauer, K. & Bezzel, E. 1968. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 2. Frankfurt am Main.
- Palm, P.O. 1970. Förteckning över vertebrater anträffade inom Kronoparken Tullgarn.
- Roos, G. och Lindskog, H. 1976. En ny rastplats för grågässa Anser anser på Måkläppen, sydvästra Skåne. - Anser 15:101-108.
- Södertälje Biologiska Klubb 1971. Märkös fåglar.
- Ulfstrand, S. och Högstedt, G. 1976. Hur många fåglar häckar i Sverige? - Anser 15:1-32.
- Våra svenska fåglar i färg. Band 1. Stockholm 1962.

Manus inkommet december 1979.

Johan Ehrlén, Erik Dahlbergs väg 40A, S-151 31 Södertälje.

Lennart Wahlén, Sörgårdsgatan 24, S-582 39 Linköping

Svensk fågelatlas i Sörmland 1978

Swedish Bird Atlas in Södermanland, Results up to 1978

Bo Ljungberg

Kartläggningen av de olika fågelarternas häckningsutbredning i Sörmland, som ingår i projektet "Svensk fågelatlas", har t o m 1978 pågått i fem år. Därmed har halva tiden, som avsattes för fältarbetet, gått. Denna redogörelse utgör en fortsättning av den årliga rapporteringen från fågelatlasarbetet i Sörmland.

I det följande kommer inte syftet och metodiken för inventeringsarbetet att närmare beröras. För den som vill veta mera om detta hänvisas till den första rapporten från detta fågelatlasarbete skriven av Leif Sandgren i Fåglar i Sörmland 1974 nr 2.

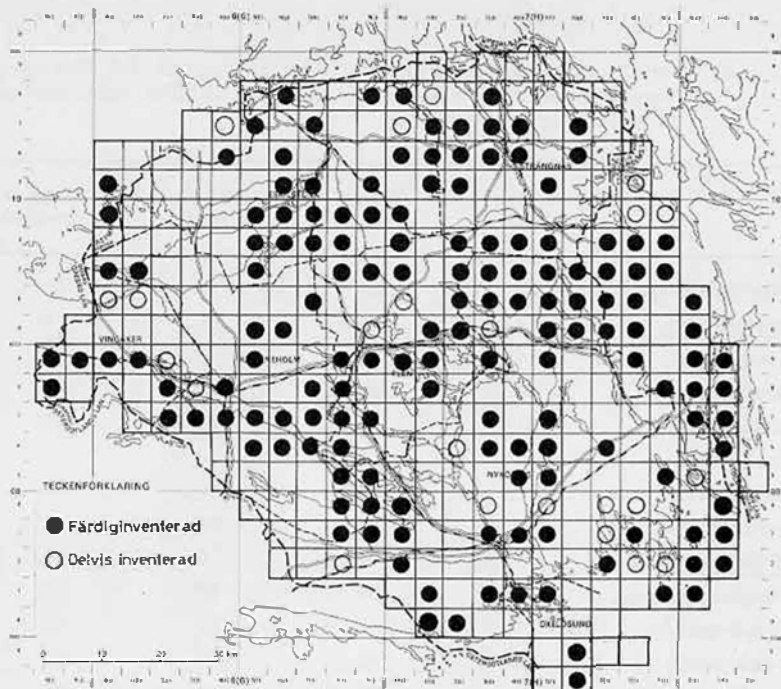
INVENTERINGSMATERIAL

Inför 1978 års fältsäsong hade 43 personer tecknat sig för 67 fågelatlasrutor. Av dessa kunde under året 25 stycken redovisas som färdiginventerade medan 23 ansågs som delvis inventerade. Årets resultat blev därmed det lägsta genom åren när det gäller färdiginventerade rutor och låg klart under riktvärdet 35.

Den avtagande takten i fågelatlasarbetet hoppas jag dock vi skall kunna bryta genom att såväl gamla som nya inventerare tar aktiv del i arbetet, nu när vi börjar se resultatet. De som inte tror sig klara av en hel ruta kan bidra med intressanta uppgifter för vissa arter genom att fylla i en tilläggsblankett, som kan rekvideras från författaren.

Tabell 1. Inventeringsarbetet i Sörmland efter fem säsongers fågelatlasarbete. Se även redovisning på efterföljande karta.

Kategori	1974	1975	1976	1977	1978
Färdiginventerade rutor	34	70	98	128	153
Delvis inventerade rutor	9	24	26	27	23
Dinventerade rutor	307	256	226	195	174

Figur 1. Karta utvisande inventeringsläget i Sörmland efter fem säsonger.

RESULTAT

Vi börjar nu bättre kunna se hur olika arter förekommer i sörmlandsrutorna, då sammanlagt 153 av de 350 rutorna färdiginventerats.

Denna gång har jag valt att redovisa sångarnas förekomst i färdiginventerade rutor (se tabell 2).

Lövsångarens förekomst i så gott som alla rutor är väl inte förvånande. Men är dess nära släkting gransångaren på väg att bosätta sig i norra Sörmland? För övrigt saknas säkra häckningsindicia i regel för de sällsyntare "våtmarkssångarna". Tabellsammanställningen och kartorna nedan bör kunna smorra till kompletteringar i såväl inventerade som nya rutor.

Liksom vid tidigare redovisningar av resultat från fågelatlasinventeringen har jag delat in häckningskriterierna i tre grupper. Häckningsindicie 1-4 anser jag som tecken på möjlig häckning, 5-10 som trolig häckning och 11-20 som säker häckning.

AVSLUTNING

Till sist vill jag passa på och tacka alla som hjälpt till med inventerings-

Tabell 2. Antel rutor där sångare anträffats, baserat på 153 färdiginventerade rutor 1974-1978. De understrukna arterna redovisas även på efterföljande kartor.

Art	Möjlig häckning	Trolig häckning	Säker häckning	Total förekomst
Gräshoppasångare	20	25	-	45
<u>Trastsångare</u>	7	-	1	8
Flodsångare	-	2	-	2
Rörsångare	32	58	25	115
Sävsångare	31	74	22	127
Kärrsångare	4	1	-	5
Härmsångare	32	14	4	49
Svarthätta	48	70	21	139
<u>Höksångare</u>	3	-	1	4
Trädgårdssångare	35	79	30	144
Törnsångare	27	71	31	129
Årtsångare	48	50	16	114
<u>Lövsångare</u>	27	50	72	149
<u>Gransångare</u>	14	2	-	16
Grönsångare	42	56	10	108

arbetet. Dessutom vill jag än en gång uppmana er, som tidigare inventerat och ni som ännu inte deltagit, att hjälpa till att ro projektet i land.

Intresserade kan kontakta författaren för vidare information samt för att teckna sig för rutor (adress Stenbrovägen 44, 611 37 NYKÖPING, telefon 0155-87544).

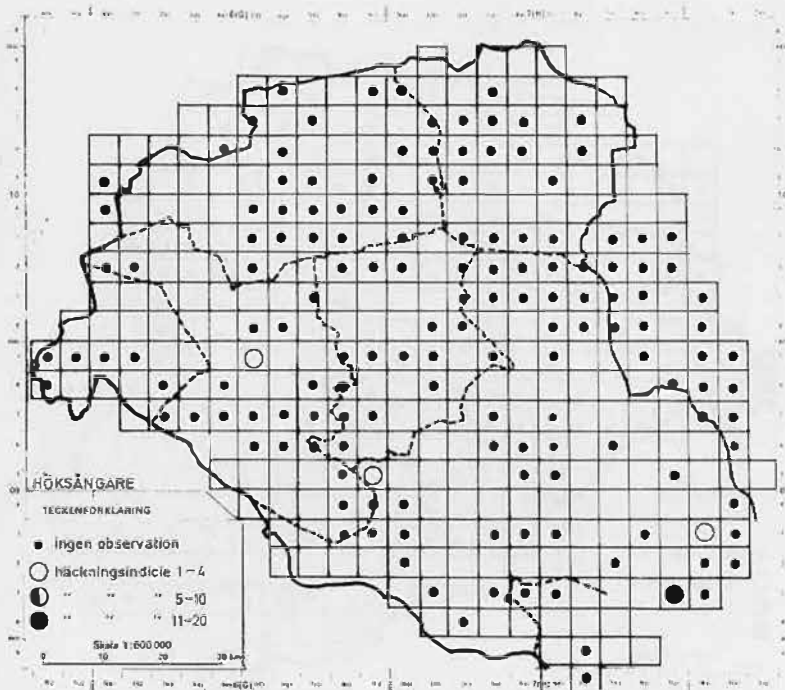
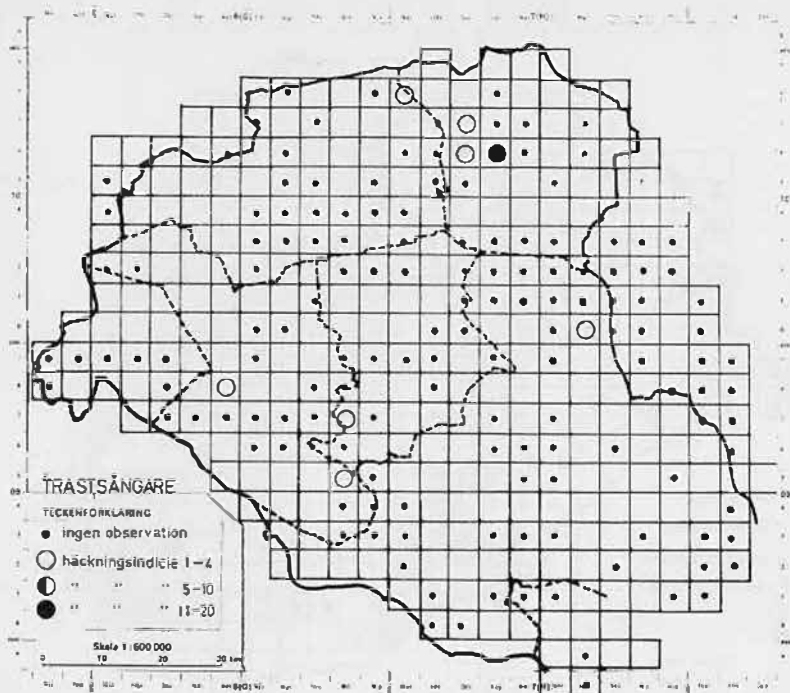
SUMMARY

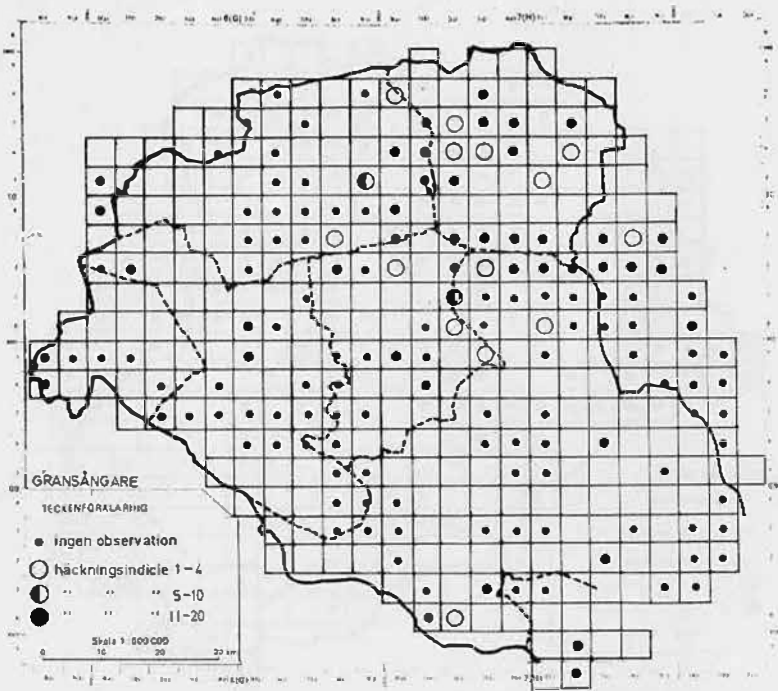
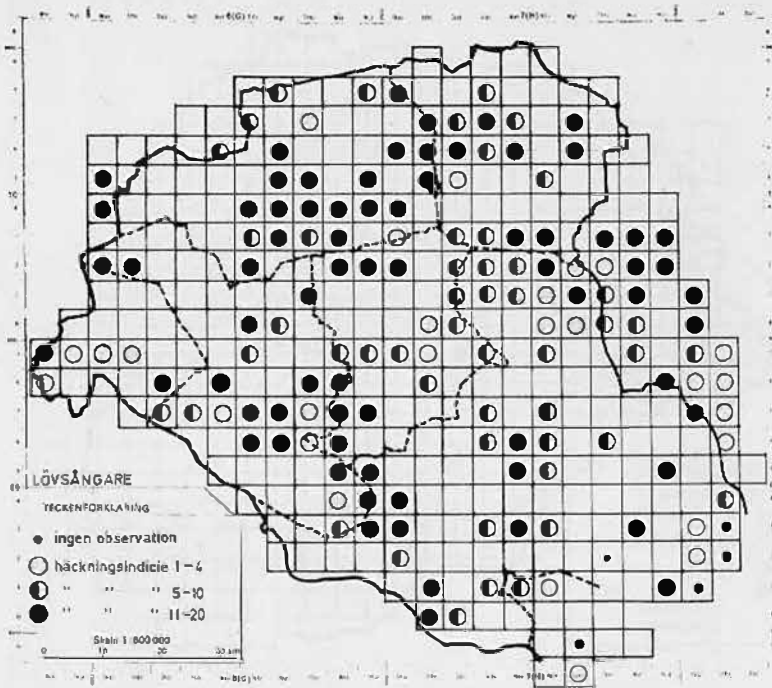
A report on the progress of the Swedish Bird Atlas in the province of Södermanland. After five years 44 percent of the total area have been investigated.

REFERENSER

- Ljungberg, Bo 1975. Svensk fågelatlas i Sörmland. -Fåglar i Sörmland 8:70-72.
- "- 1976. Svensk fågelatlas i Sörmland 1976. - Fåglar i Sörmland 9:57-61.
- "- 1978. Svensk fågelatlas i Sörmland 1977. - Fåglar i Sörmland 10:35-40.
- Sandgren, Leif 1974. Svensk fågelatlas i Sörmland 1974. - Fåglar i Sörmland 7:89-92.

Ladusvalan *Hirundo rustica* på Rogsta Gård, Stigtomta, 1979

Swallow, Breeding Notes from a Barn in Södermanland 1979

Arne Andersson

Gården Rogsta belägen mellan sjöarna Långhalsen och Hallboesjön är en av de gårdar som jag besöker vid ringmärkning av ladusvalor. Mitt första besök på platsen skedde i augusti 1975, då jag ringmärkte 29 boungar från svalornas andra kull. Vid det tillfället häckade 8 par i ladugården, vilken innehåller ett tjugotal nötdjur. Av de vuxna svalorna kunde jag med hjälp av slöjnet infånga 15 fåglar.

Med tanke på att de ladusvalor som med framgång häckat på en lokal ofta återkommer år från år till platsen för att häcka, skulle det bli intressant med kontroll av hela häckningsbeståndet 1979. Även hela häckningens förlopp hos gårdens bestånd kom att studeras noggrant.

ANKOMST OCH KONTROLLER

De första svalorna, 3 ex, anlände på förmiddagen den 11 maj. De gjorde omgående besök inne i ladugården för att inspektera sin gamla eller nya påtänkta häckningslokal.

På eftermiddagen den 13 maj anlände ytterligare ca 20 ladusvalor till lokalen.

Senare under våren och sommaren infångades 19 gamla fåglar för kontroll och ringmärkning. Av dessa befanns 5 ex vara märkta av mig på platsen föregående år (se tab. 1). Ingen kontroll gjordes av 1978 års märkta boungar.

Ungar födda i en ladugård påträffas sällan, som häckare på sin födelse-lokal, men de söker sig ofta till samma trakt och finns kanske inom en radie av upp till 10 mil. Den enda kontroll jag fått av någon boung, är den som jag märkte på Grova Gård, Nyköping den 12.8.76. Den blev senare kontrollerad på Väderbrunns Gård, Nyköping den 23.6.78, ett avstånd från födelseplatsen på 8 km.

HÄCKNINGEN

Av gårdens 16 befintliga bon besattes 8 stycken. Synliga förbättringsarbeten, som bestod av påmurning av den översta bokanten med upp till 1 centimeters

Tabell 1. Antal märkta och kontrollerade gamla ladusvalor på Rogsta.
(Number of ringed and controlled adult Swallows at Rogsta)

Kön (Sex)	Märkta 1978 (Ringed)	Kontrollerade 1979 (Controlled)	Procent (Percent)
Hanar (males)	8	2	25
Honor (females)	7	3	43
Båda (both)	15	5	33

höjd, utfördes i fyra fall. Ett par föredrog att bygga ett nytt bo, vilket avklarades på 9 dagar. Bona inreddes med övervägande hönsfjädrar, som hämtades på gårdar i närheten. Svalorna hemförde alltså bomaterial från platser där det förekom rikligt med fjädrar, men de sågs även plocka upp enstaka fjädrar, som kunde påträffas runt Rogsta. Av sådana kunde en identifieras som hörande till ormrök Buteo buteo.

Ägglaggningen (se tab 2) startade i bo nummer 7 den 17 maj. Den aktuella honan visade sig vid kontroll vara en av de först anlända svalorna från den 11 maj. Jag hade tidigare märkt henne på platsen den 4 augusti föregående år. Hon åldersbestämdes då till 2K+ och var nu alltså minst i sitt 3:e år. (Hittills kan man, med hjälp av Lars Svenssons Guide, utseendemässigt endast åldersbestämma ladusvalor så långt.) Hon behövde endast sex dagar efter ankomsten för att lägga det första ägget, medan övriga honor behövde mellan 13 och 18 dagar efter ankomsten, för att lägga sina respektive första ägg.

Tidpunkten för ägglaggningen tycks delvis vara beroende av bobyggnadstiden. På den "snabbare" honans bo utfördes inga förbättringsarbeten. Helt avgörande är naturligtvis att honorna får sällskap av hanar redan vid ankomsten.

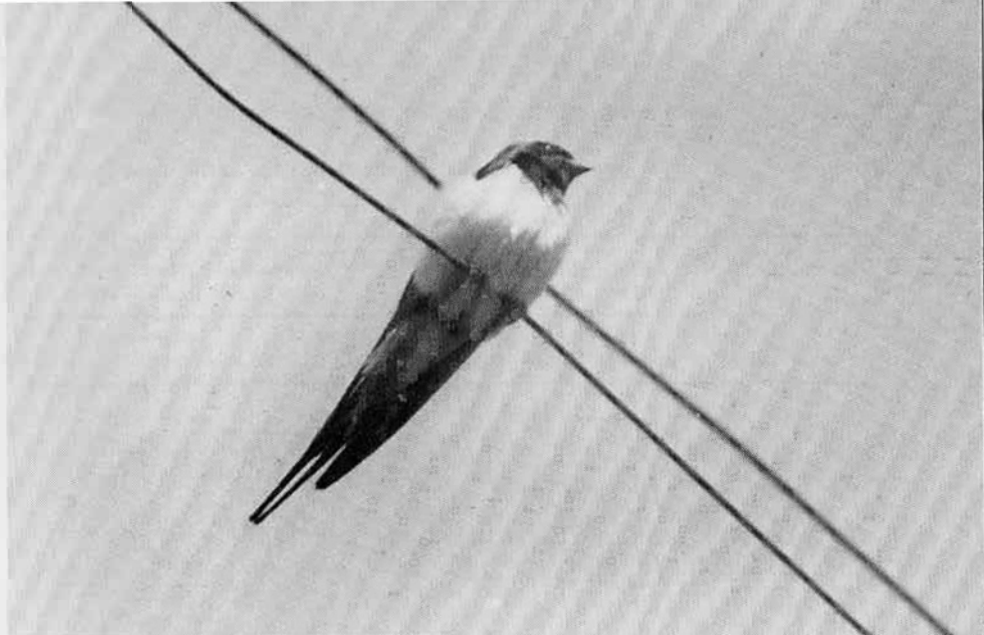
Noterbart är att jag ännu inte sett en parning mellan ladusvalor under de fyra säsonger, som jag har studerat dem.

Äggen i den första kullen lades ett per dygn och i samtliga fall var detta avklarat före klockan 09. En viss reservation bör här göras enär kontroll i bona ej utfördes senare än klockan 20 kvällen innan. Alltså ägglaggningen sker mellan klockan 20 och 09 påföljande dag.

Kullstorleken (se tab 3) är i Sverige enligt Rosenius (19) och Söderberg (1955) 4-5 (6) ägg. På Rogsta innehöll ett bo hela 8 ägg, medan medeltalet ägg per per i den första kullen var 5,66 (se tab 3).

Andelen par som lägger en andra kull varierar i stor utsträckning. Vid en ladugård kan flertalet svalor välja att bara genomföra en första kull medan

Ladusvala Foto: Lennart Wahlén

Tabell 2. Äggläggningen för ladusvalorna på Rogsta Gård, 1979.
Bona utnyttjades av samma honor i andra kullen.
(Egg laying by Swallows at Rogsta Gård, 1979. The nests were used by the same females for the second clutch.)

Bo nr. (Nest no.)	Första Kullen (First clutch)		Andra Kullen (Second clutch)		Intervall i dagar mellan båda kullar- nas sista ägg. (Time in days be- tween the last egg in both clutches)
	1:a ägg (First egg)	sista ägg (Last egg)	1:a ägg (First egg)	sista ägg (Last egg)	
1	27.5	1.6	-	-	-
2	28.5	1.6	18.7	21.7	50
3	27.5	1.6	17.7	21.7	50
4	27.5	1.6	-	-	-
5	29.5	2.6	17.7	21.7	49
6	28.5	1.6	-	-	-
7	17.5	24.5	7.7	12.7	49
8	28.5	1.6	22.7	26.7	55
9	27.5	31.5	-	-	-
Medeltal (Medium)	26.5	31.5	16.7	20.7	51

Tabell 3. Kullstorlek och ruvningstid för ladusvalorna på Rogsta Gård, Stigtomta, 1979.

(Clutch sizes and incubation times by the Swallows at Rogsta, Stigtomta, 1979)

Bo nr. (Nest no.)	Första Kullen (First clutch)		Andra Kullen (Second clutch)	
	Antal ägg (No. of eggs)	Ruvningstid (Incubation time)	Antal ägg (No. of eggs)	Ruvningstid (Incubation time)
1	6	16	-	-
2	5	14	4	14
3	6	14	5	14
4	6	14	-	-
5	5	14	5	14
6	5	14	-	-
7	8	14	6	14
8	5	15	5	15
9	5	14	-	-
Medeltal (Medium)	5,67	14,3	5,00	14,2

granngårdens svalor samtliga genomför två kullar.

Av Rogstas svalor genomförde drygt hälften (55,6 %) två kullar. Ofta minskar antalet ägg per par i den andra kullen. På Rogsta bibehöll 3 par samma antal och 2 par minskade äggantalet med 1 resp. 2 ägg. Medeltalet ägg per par blev 5,0. Honan med 8 ägg i den första kullen lade hela 6 ägg i den andra.

Ruvningstiden (se tab 3) hos ladusvalan varierar enligt litteraturen mellan 11 och 18 dagar och är ofta beroende av tillgången på föda under perioden. En god tillgång på föda resulterar att tiden, då honan införskaffar sitt näringsbehov och därmed avbryter ruvningen, blir kortare, än vad den blir vid dålig födotillgång.

Hanan matar inte honan och han hjälper inte heller till med ruvningen, fastän han ofta vistas på bokanten under tiden då honan jagar föda.

Intervallen mellan sista ägg i första och andra kullen har studerats. Löhr & Gutscher (1973) anger medelvärdet 53,5 dagar för 9 svalpar utanför Stuttgart, Tyskland, men nämner inte om i något fall nytt bo byggts för den andra kullen. Swanberg (1979) uppger för ett ladusvalepar i Västergötland tiden 51 dagar. Detta par byggde ett nytt bo för den andra kullen, vilket avkla-

rades på 10 dagar.

Tiden mellan sista ägg i båda kullarna på Rogsta blev i snitt för de 5 paren 50,6 dagar (se tab 2) och inget av paren byggde nytt bo.

Häckningsframgången blev mycket god på Rogsta 1979. Alla äggen kläcktes i både första och andra kullen. Ungarna kunde ringmärkas och de lämnade bona utan att ha decimerats.

DISKUSSION

Av 250 kullar, som jag har kontrollerat, har jag endast funnit 8 ägg i detta bo på Rogsta. Bo Ljungberg, Nyköping, som gått igenom drygt 500 kullar, har aldrig påträffat 8 ägg i en kull. Däremot har han funnit 7 ägg i ett fåtal kullar. För Europa anges att 8 äggskullar förekommer sällsynt (Harrison, 1975 och Makatsch, 1975) och har påträffats i Storbritannien, Danmark och Finland. Frågan är om 8 ägg i en kull är ett undantag eller om det möjligen förekommer som en regel, fast sällsynt.

En teori, jag vill framföra, som förklaring till varför det så sällan synes förekomma 8 ägg, är att det endast är gamla honor på 4-5 år och upp mot maxåldern runt 10 år, som kan klara av en så stor kull. Känt är att hos många arter lägger äldre fåglar fler ägg än vad yngre gör.

En starkt decimerande faktor på svalbeståndet utgör flyttningen till och ifrån Sydafrika. Medellivslängden hos ladusvalan är sannolikt inte mer än 2-3år. Om man genomför en undersökning av kullstorleken hos ladusvalan finns det därmed en stor risk att endast dessa 2-3 åringar kommer att ingå, eftersom de fåglar som uppnår hög ålder endast förekommer ytterst sparsamt.

Sen måste här påtalas att det antagligen finns enstaka individer som oavsett ålder kan lägga fler ägg än vad som anses normalt. Till sist bör inte möjligheten att en utomstående hona bidragit med ett eller flera ägg uteslutas. Detta är känt hos vigo, brunand, svärta och småskrake samt hos de i håligheter häckande arterna knipa, salskrake, storskrake och gravand.

SUMMARY

In a barn 15 adult Swallows were ringed in 1978. The next year five of them returned, and totally 9 pairs were breeding in the barn this year. The arrival, egg laying, clutch sizes and incubation time were studied, and the results are described in this paper. One pair had 8 eggs in the first clutch, an unusually high number.

LITTERATUR OCH REFERENSER

- Bergman, G. 1962. Fåglarnas liv. Bonniers, Stockholm.
- Harrison, C. 1975. A Field Guide to the Nests, Eggs and Nestlings of British and European Birds. Collins, London.
- Löhr, H. und Gutsher, H. 1973. - Journal für Ornithologie 114:399-416.
- Makatsch. 1976. Die Eier Vögel Europas. Neuman, Leipzig.
- Rosenius, P. Sveriges fåglar och fågelbon. Gleerups, Lund.
- Swanberg, P.O. 1979. Ladusvala började ruva sin andra kull den 15 augusti.
- Vår fågelvärld 38:49-50.
- Söderberg, R. 1955. Våra fåglars ägg och bon. Bonniers, Stockholm.

Manus inkommet december 1979.

Arne Andersson, Tängsta gård, S-610 55 Stigtomta.

Förekomsten av småfläckig sumphöna i Sörmland 1960 - 79

The Occurrence of Spotted Crake in Södermanland 1960-79

Hans Pettersson

Den småfläckiga sumphönan har ansetts vara inte alltför ovanlig i Sörmland och ha en förekomst som varierar kraftigt från år till år. Arten har inte regelmässigt rapporterats till rapportkommitten förän efter 1975, då den togs upp på listan över arter som skall rapporteras årligen. Antal rapporterade individer för åren 1975 - 77 blev överraskande lågt.

För 1978 utsågs småfläckiga sumphönan av SDF:s förakningskommitte till riksinventeringsart. I samband med upprepet inför riksinventeringen i INFO nr 39 efterlystes därför även äldre noteringar av småfläckig sumphöna. Biotopbeskrivningar har i vissa fall begärts in efteråt. Resultatet av inventeringen i Sörmland 1978 och uppgifterna från tidigare år redovisas nedan.

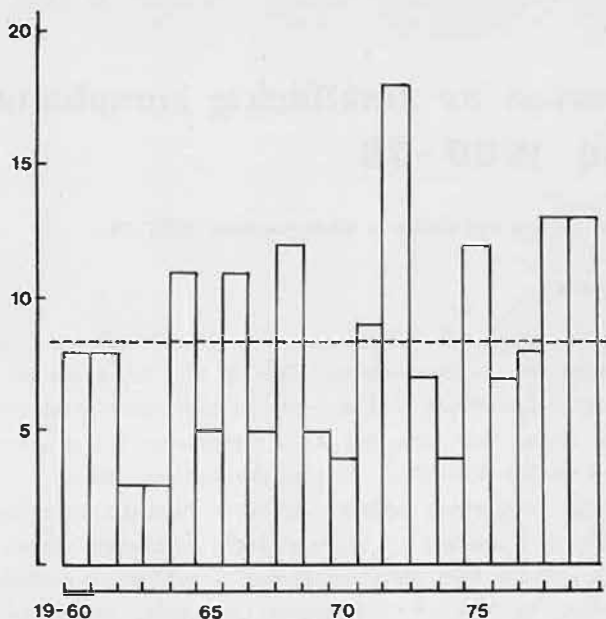
UPPTRÄDANDE

Årlik variation

Antal hörda och rapporterade småfläckiga sumphöns per år under perioden 1960 - 79 redovisas i figur 1. Antalet per år varierar mellan 3 (1962 och 1963) och 18 (1972) med ett medeltal på 8 ex per år. Variationen är ganska stor men genomsnittet är lägre än väntat. Ingen klar tendens (ökning, minskning) syns i materialet. Medeltalet för åren 1960 - 69, 7 ex, är lägre än för åren 1970 - 79, 9 ex, men bör ej tydas som en svag ökning. Materialet från 60-talet har varit svårare att få in och är förmodligen mindre fullständigt än för den senare perioden.

För tiden före 1960 finns spridda noteringar från 50-talet och från tiden dessförinnan endast allmänna omnämnanden i litteraturen, att arten häckar på skilda håll i Sörmland.

Från Söderfjärden, Mälaren föreligger däremot uppgifter från en längre sammanhängande period, då denna lokal har hållits under uppsikt av Lars Broberg ända sedan 1940. Under perioden 1940 - 79 har han hört totalt 28 ex fördalade på 18 säsonger.

Figur 1. Antal hörda småfläckige sumphöns per år i Sörmlands rapportområde 1960 - 1979.

(Annual number of Spotted Crane in Södermanland 1960-1979)

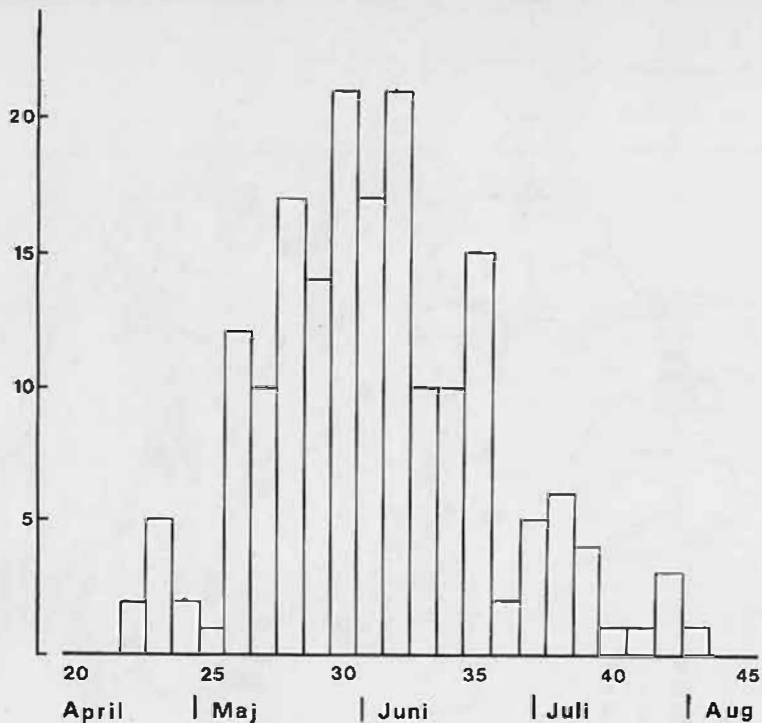
Observationerna vid Söderfjärden har varit följande:

1940-talet	hörd	1 år	med	2 ex
1950-talet	hörd	6 år	med	1-5 ex
1960-talet	hörd	4 år	med	1 ex
1970-talet	hörd	7 år	med	1-2 ex

Materialet, som visserligen är litet, tyder inte på någon större förändring under de senaste trettio åren. Däremot kan 40-talet ha varit något sämre än de andra årtiondena.

I Hammar sjön, Skåne har däremot en kraftig nedgång skett under sextio-talet från en topp 1960 på 30 ex till 4 ex 1969 (Bengtsson 1969) och fortsatt lågt antal i hela Skåne under 70-talet (Fåglar i Skåne 1975, 1976, 1977 och 1978). Siffrorna på förekomsten i Närke stämmer väl med de sörmländska och visar inga drastiska förändringar mellan 60- och 70-talet (Pettersson 1979).

1972 tycks ha varit ett bra år över hela Sverige med toppnoteringar i bl a Uppland (Lrk/Uol), Närke (Pettersson 1979) och på Öland (Rodebrand 1979). Detta år var även mycket gott för småfläckiga sumphönan i Danmark (Dybbro, 1979).

Figur 2. Antal hörda småfläckiga sumphöns i Sörmlands rapportområde per femdagarsperioder 1960 - 1979.

(Number of Spotted Crake recorded in Södermanland in five-days periods during 1960-1979)

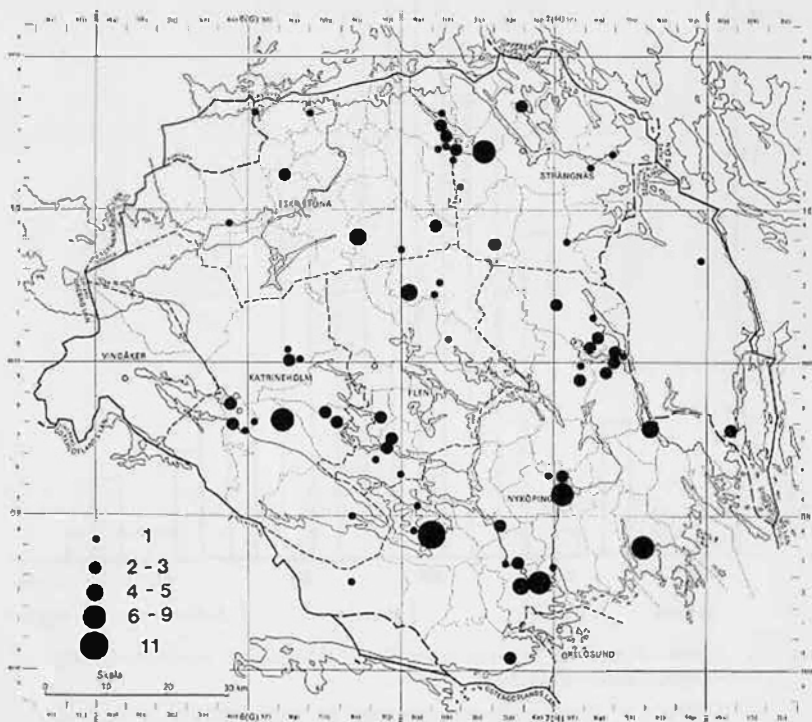
Tidsmässig fördelning

I figur 2 redovisas fördelningen av hörda spelande sumphöns på femdagarsperioder. De första sumphönsen kunde höras i sista delen av april, men majoriteten noterades först från och med en vecka in i maj och fram till och med första halvan av juni. Ett liknande ankomst och våruppträdande har noterats i Närke (Pettersson 1979).

De tidigaste noteringarna är 1 ex den 18.4.64 i Flättsjön, Ärla och den 20.4.74 i Söderfjärden, Mälaren. Arten är även hörd under april åren 1962, 1965, 1967 och 1968. För Närke anges att aprilfynd gjorts under goda och medelgoda år (Pettersson 1979), vilket inte stämmer för Sörmland.

Spelintensiteten tycks hålla i sig fram till straxt före äggläggningen, i Skåne ca 20 maj, och avtar sedan under juni enligt Bengtsson (1962). De flesta sumphönsen har i Sörmland hörts i månadsskiftet maj-juni (se fig 2). Denna topp kommer i samband med eller straxt efter en eventuell äggläggning, om man räknar med en viss förskjutning jämfört med Skåne.

En liten topp finns i början av juli och kan vara spel inför en andra kull. En sådan andra spelväg har noterats i Skåne (Bengtsson 1962) och där tyttas som spel inför en andra kull. Nere på kontinenten förekommer normalt två kullar.

Figur 3. Fördelningen av spelande småfläckiga sumphöns i Sörmlands rapportområde 1960 - 1979.

(Distribution of singing males of Spotted Creeke in Södermanland 1960 - 79)

Lokaler

Den småfläckiga sumphönan har under perioden 1960 - 79 hörts på 69 lokaler fördelade över i stort sett hela Sörmland (se fig 3). Antalet lokaler är högt i förhållande till totalantalet registrerade sumphöns (165) och i jämförelse med Närke (Pettersson 1979).

I de västra delarna kring Hjälmarén och Vingåker har inga sumphöns registrerats, men i dessa trakter har även den ornitologiska aktiviteten under perioden varit låg. Tar man hänsyn till både antal individer och lokaler finner man en koncentration till ett område straxt innanför kusten.

Lokaler där arten hörts mer än tre år under perioden är Hallbosjön (11 år), Söderfjärden (11), Brandholmen, Nyköping (5), Lövsund, Runtuna (4), f.d. Rud-sjön, Torsåker (4), Hagbysjön, Ärla (4) och Stensjön, St. Malm (4).

Vanligast är att ett ex hörts per lokal och år, men ibland noteras två

spelande fåglar och ofta har då den ens fågeln bara hörts tillfälligt. Vid fem tillfällen har tre ex eller fler hörts på samma lokal och inte långt ifrån varandra. Dessa är Stensjön, Stora Malm 1960 3 ex tillfälligt den 24.5, Svanviken, Nyköping 1968 2 ex 21.4, 3 ex 25.4 och 4 ex 27.5, Brändholmen, Nyköping 1971 3 ex 25-26.7, Hånö, Sälinge 1972 1 ex 8.5, 7 ex 16, 20.5, Lövsund, Run-tuna 1975 1 ex 27.5, 3 ex 28.5 och Barrsättern, Gåsinge-Ollnäs 1976 1 ex 12-20.6, 3 ex 21.6, 4 ex 22.6, 3 ex 23.6, 2 ex 24.6 och 0 ex 28.6.

De tillfälligt hörda individerna på lokaler där spelande sumphöns redan finns, kan vara kringströvande hanar som attraheras av den spelande hanen, stannar upp och spelar en eller flera nätter.

Häckning

Artens undengömda levnads sätt gör det mycket svårt att hitta häckningsbevis. Endast en häckning är konstaterad under perioden 1960 - 79. En gammal fågel sågs med en pull i Lundby kärr, Åker den 5.7.64. Arten hade inte hörts på lo-kalen tidigare under våren.

Hur många av de i genomsnitt åtta spelande sumphönsen kan tänkas häcka? Sverige och Södermanland ligger i utkanten av artens utbredningsområde. De flesta sumphönsen kommer förmodligen till Sörmland genom förlängd flyttning över Östersjön. Förhållandet är även en förklaring till den årliga variatio-nen i förekomst. I randzoner överväger normalt hanarna. Det är därför osäkert om den småfläckiga sumphönsen är en årlig häckfågel i Sörmland, men då den är både nattstråkare och nattspelare, så är chanserna att en hona träffar på en av de fåtaliga spelande hanarna tämligen stora. Med ledning av detta uppskattas antalet häckande par i Sörmland till mellan ett och fem per år. Visse extremt dåliga år kan häckning utabi.

RIKSINVENTERINGEN 1978

Totalt rapporterades 13 ex från 10 lokaler. Antalet hörda hanar blev därmed något över genomsnittet 8 ex för perioden 1960 - 79. Åtminstone 5 ex var mer eller mindre stationära och kunde höras på samma lokal med flera dagars mel-lanrum. Lokalerna är spridda över Sörmland och åtta är helt nya för arten.

Småfläckiga sumphönsen eftersöktes aktivt på ett stort antal lokaler och många negativa rapporter här inkommit. Cirka 40 gamla och ca 60 tänkbars nya lokaler har besökts en eller flera gånger under lämplig tid, utan att någon sumphöns har hörts.

Resultatet bekräftar de senaste årens rapporter, som tydde på att den små-fläckiga sumphönsen är relativt ovanlig i Sörmland.

BIOTOPVAL

Några rapportörer lämnade spontant biotopbeskrivningar för sumphönslokaler. Med ledning av dessa, egen erfarenhet och litteraturuppgifter gjordes en biotoplista. Listan sändes till några observatörer för att även deras lokaler skulle kunna klassas till någon biotop.

Biotoplista:

- A Starrbevuxna mader eller kärr med obetydlig bladvass. Under våren ofta översvämmad. Inslag av salix kan förekomma.
- B Fräkenbevuxna sjövikar, kärr eller mader med ringa bladvass, men ett visst inslag av starr kan förekomma.
- C Sävbevuxna partier i sjövikar, kärr och på sarka mader. Bladvass och starr kan förekomma i utkanterna, men endast i ringa omfattning som inslag.
- D Bladvasstäckt område i liten slättsjö.
- E Bladvassbälte i större sjö.
- F Övergångsområde mellan bladvass och starrmad samt lokal där det inte går att precisera till bladvass eller starrmad.
- G Övriga biotoper.
- H Biotop okänd.

För totalt 97 hörda ex har uppgift om biotop erhållits. Resultatet redovisas i tabell 1.

Tabell 1. Fördelning av hörda småfläckiga sumphöns på olika biotoper. Biotopangivelse enligt ovanstående lista.

Biotop	A	B	C	D	E	F	G	H	A-H
Antal	43	1	2	17	12	12	1	9	97
Procent	44	1	2	18	12,5	12,5	1	9	100

När biotopuppgifterna betraktas bör följande tas i beaktande. Det är ibland svårt att avgöra exakt var sumphönan sitter. De flesta biotopangivelserna har angivits i efterhand. Observatörernas olika förmåga att bedömma biotoper. Mer än hälften av biotoperna och lokalerna har uppgetts genom korrens av dike, kanal eller å, där mindre partier av avvikande biotop kan förekomma ex. sävbevuxna delar.

Två typer av biotoper tycks klart dominera, starrmader med mer än 44 % och bladvassen med mer än 30% av registrerade lokaler.

I litteraturen anges fräkenmader (Rosenberg 1955 och Bengtsson 1962) som den vanligaste biotopen. Bengtsson 1962 har gjort en studie av biotopvalet i Skåne. Av spelande sumphöns fann han 57 % i fräken, 17% i bladvass, 13% i säv och 7% i starr.

De sörmländska förhållandena tycks avvika markant. En förklaring kan vara att täta fräkenpartier är ovanliga i Sörmland.

UTBREDNING I SVERIGE

Resultaten från riksinventeringen som kommer att publiceras i Vår fågelvärld (Risberg muntl) och lokala fågelrapporter från slutet av 70-talet tyder på en förekomst främst i de sydöstra landskapen. Tyngdpunkten ligger numera i Västmanland, 26 ex per år, och Uppland, 25 ex per år. Siffrorna är medelvärde för de tre till fem senaste åren. Motsvarande siffra för Sörmland är 9 och för några angränsande landskap Närke 9, Östergötland 16 samt för Skåne 9 och Öland 5.

I uppskattningen 500 par i Sverige (Wilfstrand och Högstedt 1976) var förmodligen i överkant. Halva antalet verkar vara mer realistiskt.

RAPPORTÖRER

Ett tack riktas till alla rapportörer speciellt de som även bidragit med biotopuppgifter. Följande personer har lämnat rapporter A Andersson, B Ahlbom, L Broberg, K Carlsson, L Carlsson, J Ehrlén, S Clason, T Eriksson, E Hansson, T Haglund, V Holmgren, K Karlsson, L Karlsson, M Karström, R Kasche, A Larsson, B Larsson, R Larsson, J Linder, P Lindberg, T Lundell, C Lundkvist, I Nord, M Nömm, A Olsson, L Olsson, P O Palm, B Pettersson, H Pettersson, G Pettersson, L Pettersson, U Rundström, L Stål, S E Swanquist, G Sjö, H Thomaner, H Tunon och L Wahlén.

SUMMARY

During the period 1960-79 Spotted Crake has been recorded every year in Södermanland with a mean of 8 singing males in a year. 1972 was a good year with 18 males. No trend can be seen in the material.

The earliest Spotted Crakes have been heard in the latter part of April, but most are heard in the end of May and the beginning of June.

A total of 165 Spotted Crakes have been recorded at 69 localities. But only six localities have been used more than three years during the period.

Only one case of proved breeding has been recorded.

The main habitats in Södermanland are reedbeds and sedge-meadows.

LITTERATUR

- Bengtsson, S-A. 1962. Småfläckiga sumphönans förekomst och häckningsbiologi i nordöstra Skåne. - Vår Fågelvärld 21:253-266.
- "- 1969. Småfläckiga sumphönan i Harmarsjön 1956 - 1969. - Meddelande från Skånes Ornitologiska förening 8:66-67.
- Dybbro, T. 1978. Oversigt over Danmarks Fugle 1978. DOF, København.
- Fåglar i Skåne 1975. - Anser, supplement 1.
- "- 1976. - Anser, supplement 2.
- "- 1977. - Anser, supplement 4.
- "- 1978. - Anser, supplement 5.
- Pettersson, Å. 1979. Småfläckiga sumphönan i Närke 1958 - 1978. - Fåglar i Närke 2:9-14.
- Rodebrand, S. 1979. Småfläckiga sumphönan på Öland. - Calidris 8:241.
- Rosenberg, E. 1953. Fåglar i Sverige. Stockholm.
- Ulfstrand, S. och Högstedt, G. 1976. Hur många fåglar häckar i Sverige? - Anser 15:1-32.

Manus inkommet februari 1980.

Hans Pettersson, Blodstensvägen 20, 752 44 Uppsala

Sjöfågellivet under vinterhalvåret i kylvat- tendammen i Oxelösund

Waterfowls in a Cooling-Water Pond during the Winter

Dan Frendin

Under 20 års tid har Oxelösunds Järnverk tagit kylvatten till sitt valsverk från en artificiell sötvattendamm belägen väster om industriområdet. Eftersom vattnet aldrig fryser helt lockas flera fåglar till att helt eller delvis övervintra där. Från och med vintern 1976 till våren 1978 har fågellivet varit föremål för en regelbunden kontroll under vinterhalvåret (oktober - april), då minst ett besök per månad har gjorts (53 exkursioner totalt). Under besöken har samtliga iakttagna arter noterats och räknats. Tidigare observationer från 60- och 70-talet har Tomas Tjäderhane, Oxelösund, bidragit med.

Figur 1.

Dammens läge i sydöstra Södermanland.

(The pond is situated in southeast Södermanland.)

DAMMENS HISTORIA

För 300 år sedan var, där dammen nu ligger, en havsvik (Oxelövik), som sträckte sig in till Rømdalen (4km VSV). En långsam landhöjning samtidigt med en ganska kraftig igenväxning gjorde att viken grundades upp mer och mer. Straxt efter andra världskriget började man fylla igen viken så smått. Under 50-talet rann örenat avloppsvatten ut längst in i viken, vilket hjälpte till att påskynda igenväxningen. Det fanns bara en ränna i mitten med öppet vatten. Från den tiden kan bland häckfåglarna nämnas bl a tofsvipa och större strandpipare.

När järnverket byggdes ut i slutet av 50-talet och början av 60-talet behövdes sötvattnen för kylning av göten till valsverket. Man fyllde då igen en stor del av fd Oxelöviken och gjorde en damm, som fylldes med sötvattnen från Yngaren, där vattnet fortfarande tas ifrån. All förhindelse med Östersjön avskärs dessförinnan. 1960 - 61 arbetade man som mest vid dammen. Bland annat gjordes då gångstigen till Fårholmen. 1966 anlades de stora gräsmattorna i söder.

I början av 1970-talet sattes gräskarp på försök in i dammen för att hålla nere växtligheten. 1975 muddrades dammen och ett brädplank sattes upp mitt i vattnet för att förbättra cirkulationen. Samtidigt kom det upp ett lågt stängsel runt södra stranden. 1978 uppförde Oxelösunds modellklubb en brygga i den nordöstra delen, varifrån man bl a kör med radiostyrda båtar under huvudsakligen sommarhalvåret.

Figur 2.

Områdets utseende omkring år 1700. Prickad linje anger nuvarande land-gräns.

(The area about 1700. Datched line marks present sea level.)

VEGETATION

Den lilla dammen kantas i söder av framförallt klibbal (*Alnus glutinosa*), björk (*Betula verrucosa*) och videarter (*Salix* sp.). Topplösa (*Lysimachia thyrsiflora*) och bladvass (*Phragmites communis*) dominerar den sparsamma strandvegetationen.

Fårholmen är bevuxen med bl a tall (*Pinus silvestris*), rönn (*Sorbus aucuparia*) och videarter samt har en bård av klibbal utmed stranden. I de små vikarna växer bredkaveldun (*Typha latifolia*) och havssäv (*Scirpus maritimus*).

Hela den stora dammens södra sida ligger omgärdad av gräsmattor. Utafter den sydöstra sidan går en strövstig till Fårholmen. Längs dammens strand finns en mer eller mindre tjock som med ruggar av havssäv, säv (*Scirpus lacustris*), bladvass och bredkaveldun. Speciellt på den nordvästra sidan är zonen tät och ca 2-3 m bred. Där finns också ett relativt stort bestånd av flaskstarr (*Carex rostrata*). På nordvästra sidan går en tallskog nästan ner till stranden. Strandskogen består av tät bestånd av framförallt klibbal men även jolster (*Salix pentandra*), sälg (*S. caprea*) och björk förekommer.

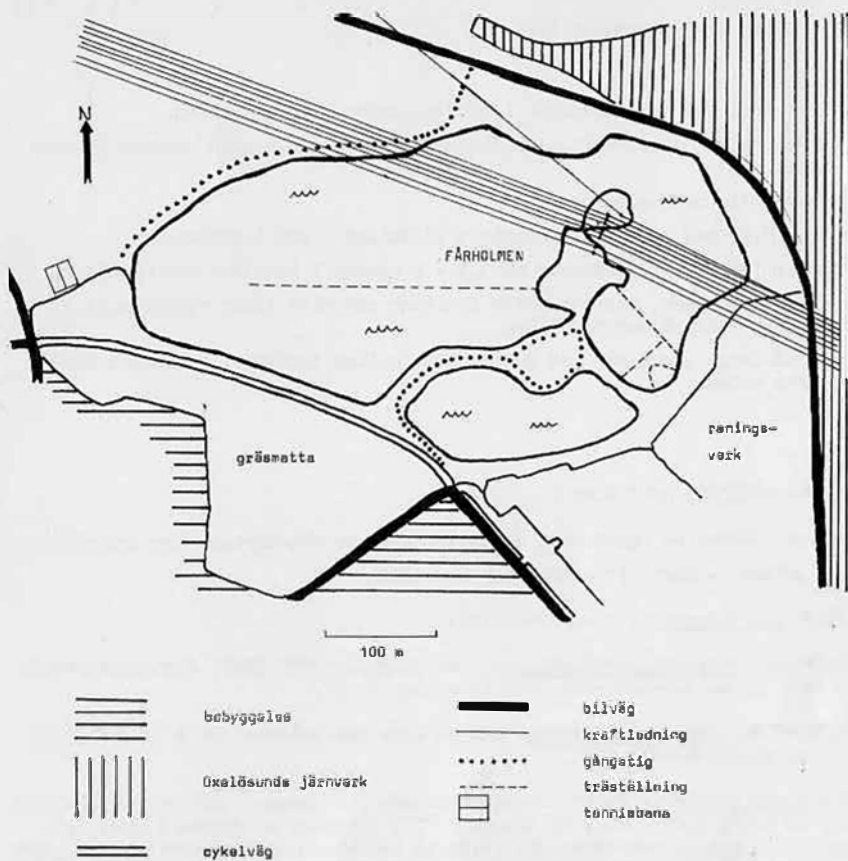
Norra sidan består av schakt- och muddermassar av lera med sparsam vegetation.

Undervattensvegetationen verkar vara sparsam med ett tunt grönalgskikt över botten vid den långgrunda östra stranden. Längre ut växer axslinga (*Myricophyllum spicatum*) och ålnate (*Potamogeton perfoliatus*) stundom rikligt.

VÄDERLEKSFÖRHÅLLANDEN DE SENASTE VINTRARNA

1975/76

Januari: Kall med temperaturunderskott i nästan hela landet. I södra Sverige ca 1-2 grader kallare än normalt.

Figur 3. Karta över Kylvattendammen med omgivningar.
(Map of the Pond.)

Februari: Relativt mild.

Mars: Kallare än normalt. Ostkusten fick mer nederbörd än normalt.

April: Varmast kring påskhelgen och ovanligt kallt i slutet av månaden.

1976/77

Oktober: Östersjöns vattenstånd var extremt lågt pga östliga vindar. I slutet av månaden kom den första snön för säsongen.

November: Mycket nederbörd. Häftiga temperaturomslag.

December: Ovanligt snörikt. Kallare än normalt.

Januari: Ovanligt snörikt, men något varmare än normalt.

Februari: Temperaturunderskott i hela landet (1,5-3 grader i Svealand).

Mars: Blidväder från den 8:e till den 25:e. Snö och stark kyla i slutet av månaden.

April: Kylig och nederbördsrik.

1977/78

Oktober: Kall och nederbördsrik i början, sedan mild och disig.

November: Mild första hälften av månaden. Totalt ca en grad varmare än normalt.

December: Mild med nederbörd.

Januari: Mild med temperaturöverskott på mellan 2 och 4 grader.

Februari: Temperaturunderskott på 1,5 - 3 grader i Svealand och Götaland.

Mars: Milt i början, extremt kallt i mitten och milt eller mycket milt i slutet. Rikligt med nederbörd.

April: Växlande väder men med dominerande kyliga perioder, speciellt den sista veckan.

DE OLIKA ARTERNAS UPPTÄDANDE

Här nedan följer en uppräknig av vattenberedande fågelarter, som observerats under oktober - april fram till och med 1978.

STORLOM Gavia arctica: 1 ex 1968 (TK).

SMÅDOPPING Tachybaptus ruficollis: 1 ex jul/nyår 1974 (CS), 2 ex i februari 1975 och 1-4 ex januari-mars 1976 (4 ex den 21.2).

SKÄGGDOPPING Podiceps cristatus: Ses så gott som årligen. Bl a 1 ex 21.2.76 och 1 ex februari-mars 1977.

HÄGER Ardea cinerea: Hägern började uppträda vid dammen i början av 70-talet. 2 - 5 ex kring julen 1974. På julafton 1974 hittades en skadad fågel. Den hade brutit ene vingen genom att flyga på kraftledningarna, som går över dammen. Hägern fick senare avlivas. Övriga observationer, 3 ex 25.2.1975, 1 ex jan, 1-3 ex dec 1976, 0-4 ex jan, 1 ex 10.10.1977, 1-3 ex jan-mars 1978 (ett oljeskadat ex den 11.3.1978).

RÖRDRDM Buteo stellaris: I slutet av januari och början av februari 1976 uppehöll sig 1 ex vid dammen (HJ,TT).

KNÖLSVAN Cygnus olor: Årlig vintergäst, men fåtalig. 9 ex dec-jan 1972/73. 2-7 juv och 2-5 ad ex hösten 1973. 2 ad 7 juv ex hösten 1975. 1976 uppehöll sig en ringmärkt svan i dammen från den 1.5 - 3.9. Den hade märkts i Karrebæksmünde på Själland i Danmark 1970. En savn, som kontrollerades 1971 av TT, hade märkts vid Strömmen i Stockholm den 17.2.1968. 0-4 ex vintern 1977. 1 juv ex feb - april 1978.

SÅNGSVAN Cygnus cygnus: En liten flock rastade i september 1976 (DK). 2 ex sträckte mot sydost den 7.3.1978.

SPETSBERGSGÅS Anser brachyrhynchus: 1 ex uppehöll sig i dammen under vintern 1972/73.

GRÄGÅS Anser anser: 1 ex hösten - vintern 1972/73.

Snögås Foto: Henrik Frenidin

SNÖGÅS *Anser caerulescens*: 1 ex sågs i mars/april 1978. Fågeln var relativt oskygg men ej ringmärkt. Se foto ovan.

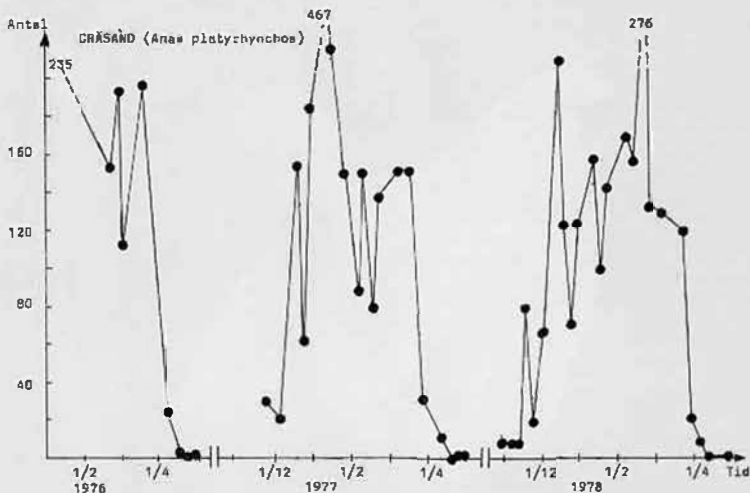
KAWADAGÅS *Branta canadensis*: Rastar varje höst och vår på gräsmattorna i anslutning till dammen. Vintern 1972/73 uppehöll sig 7-30 ex (min 7 ex den 24.3 och max 30 ex den 18.3) vid dammen. 3 ex fanns i januari-februari 1975. Endast 1 ex övervintrade 1976 och i början av april kom årets första flock (25 ex). 1977 (ingen övervintring) kom de första flockarna i mitten av mars och 1978 i slutet av samma månad.

Många av gässen, som rastar, är ringmärkta och eftersom de är oskygga, är det lätt att läsa av numren med kikare. Alla gäss, som hittills kontrollerats, har varit märkta i Sörmland. Några har också häckat i skärgården utanför Oxelösund och Nyköping (AS).

BLÅSAND *Anas penelope*: 1 hanar och 2 honor den 14.10.1973 (CS).

GRÄSAND *Anas platyrhynchos*: Den vanligaste och individrikaste anden under vintern. 1975/76 och 1976/77 låg maximalantalet vid jul-nyår. 1977/78 syntes två toppar, en i början av december och en i mitten av februari. De första större flockarna började komma i november. I slutet av april fanns det normalt bara 1-2 ex. Drygt 60% av flockarna brukar utgöra hanar.

Fem döda änder (1 ex 15.2.77 och 4 ex 9.3.77) har insamlats och skickats till Statens Veterinärmedicinska Anstalt (SVA) för analys. Utmärkning var gemensamt för dem alla. Fyra hade tarminflammation (katarral enterit). En giftundersökning med avseende på bly visade värden mellan 0,2 och 0,5 mg/kg i levern och

Figur 4. Antal räknade individer av Gräsand (*Anas platyrhynchos*) vid de olika inventeringstillfällena.
(Number of Mallards (*Anas platyrhynchos*) at each census.)

0,3 - 1,7 mg/kg i njuren. Ett samlingsprov på fyra av dem visade en halt av 0,2 mg/kg kvicksilver. Ingen av halterna bedömdes anmärkningsvärda ur toxikologisk synpunkt.

Enligt Nilsson (1976) är gräsandens fluktuationmönster under året olika i olika delar av landet. Det finns också t. ex. i Skåne skillnader mellan stedsvatten och älvar å ena sidan och sjöar å andra sidan. Nilsson nämner också en undersökning, som visar på en koncentration av gräsänder till stedsvatten under de kallaste perioderna. Detta stämmer väl med Dammenundersökningen. Maximum för gräsanden har uppnåtts under särskilt kalla perioder, då de flesta småvatten i de angränsande trakterna har varit frusna.

STJÄRTAND *Anas acuta*: 2 ex den 24.3.1974.

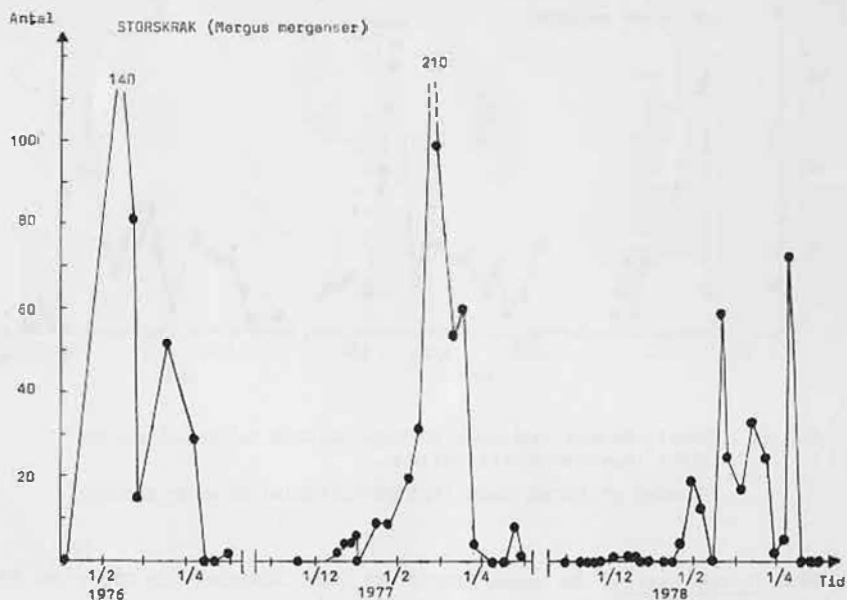
BRUNAND *Aythya ferina*: Ses ibland på vårarna. Ingen observation 1976 och 1978. 3 ex den 27.2.1977.

VIGG *Aythya fuligula*: Kommer liksom gräsanden i början av november. Maximumtopparna kom i början av mars 1976 och 1977. 1978 visar diagrammet tre toppar (januari, februari och mars) och har ett flackare utseende.

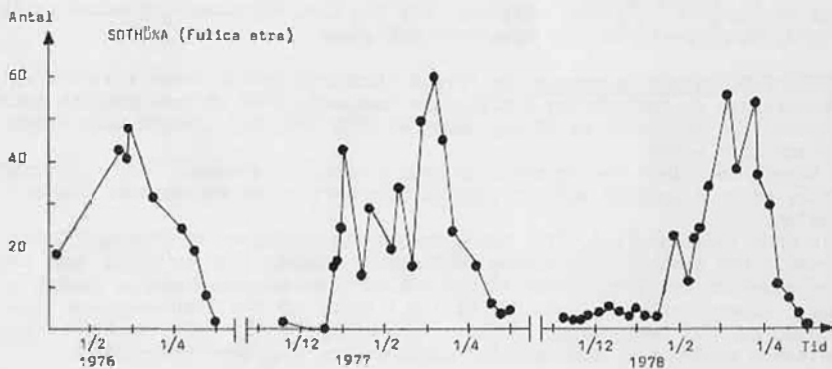
Enligt Nilsson (1976) är vigen vanligast i de inre förvattnen på vintern. På våren inträffar maximum i mars eller april i Skåne, vilket även sker i Dammen. Skärgården i Sörmland har emellertid en topp på hösten och en minskning framåt vintern. Nilsson tror att viggarna flyttade ut till de yttre isfria områdena, som ej täcktes av inventeringen. En del av dessa kan ha sökt sig till Dammen istället. Vigen tycks inte vara lika temperaturberoende som gräsanden, utan har en topp i slutet av mars eller april varje år. I Stockholms stad noterades en topp i samband med isperioden.

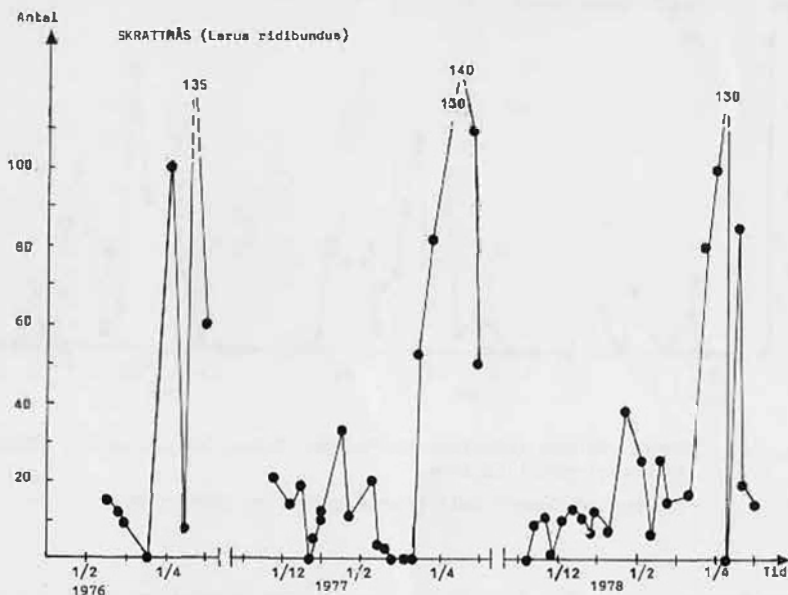

Figur 6. Antal räknade individer av Storskräke (*Mergus merganser*) vid de olika inventeringstillfällena.
(Number of Goosander (*Mergus merganser*) at each census.)

Figur 7. Antal räknade individer av Sothöna (*Fulica atra*) vid de olika inventeringstillfällena.
(Number of Coot (*Fulica atra*) at each census.)

Figur 8. Antal räknade individer av Skrätmås (*Larus ridibundus*) vid de olika inventeringstillfällena.

(Number of Black-headed Gull (*Larus ridibundus*) at each census.)

Under 1976 och 1977 har fem döda exemplar skickats till SVA för analys. Tarm-inflammation och utmörpling var gemensamt för dem alla. En giftundersökning på två av dem visade en blyhalt av 0,3 och 0,6 mg/kg i levern samt 0,1 och 0,2 mg/kg i njuren. Dessa värden bedömdes ej som anmärkningsvärda.

VADARE ; Enstaka ex och småflockar av följande arter har uppträtt på våren vid Dammen, Strandskata Haematopus ostralegus, Mindre strandpipare Charadrius dubius, Ljungpipare Pluvialis apricaria, Tofsvipa Vanellus vanellus, Myrspov Limosa lapponica och Storspov Numenius arquata.

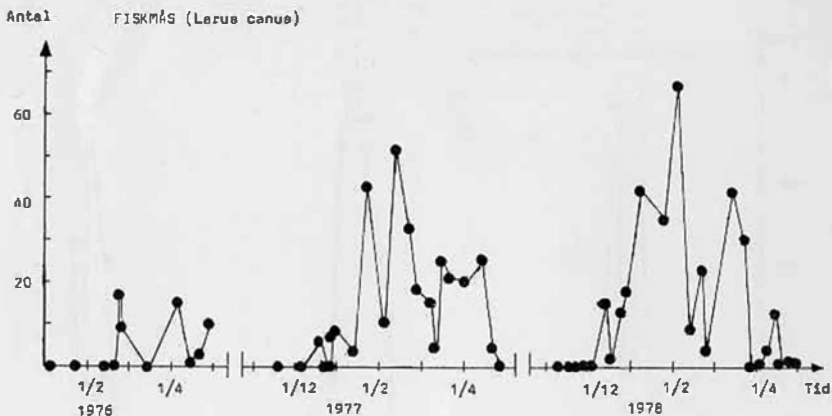
SKRATTMÅS Larus ridibundus: Övervintrar årligen. I december - januari är antalet omkring 15-20. Både 1977 och 1978 syns en liten topp i januari. De stora flockarna av flyttande fåglar i april, som kan vara ända upp till 140 individer stannar inte länge utan rastar bara någon dag och flyttar sedan vidare. Dammens fåglar fylls sedan på med nya individer.

FISKMÅS Larus canus: Övervintrar årligen. Antalet varierar kraftigt från december till april. De senaste åren har en svagt ökande trend i antalet övervintrare kunnat skönjas.

GRÅTRUT Larus argentatus: Vanlig i smärre antal, normalt 1-10 ex, under vintrarna.

VITTRUT Larus hyperboreus: En observation av 1 juv ex den 21.2.1976.

HAVSTRUT Larus marinus: Observeras årligen i litet antal under vintern.

Figur 9. Antal räknade individer av FiskmåS (*Larus canus*) vid de olika inventeringstillfällena.

(Number of Common Gull (*Larus canus*) at each census.)

SKRÄNTÄRNA *Sterna caspia*: Årsvis på våren. Ett fiskande ex den 9 och 16.4 1977 och 1 ex den 23.4.1978.

TORDMULE *Alca torda*: En observation på 60-talet (TT).

TOBISGRISLA *Cephus grylle*: En observation 1965 eller 1966 (TT).

KUNGSFISKARE *Alcedo atthis*: Under vintern 1976 uppehöll sig ett ex undan-skymt vid Dammen. Under en snöstorm i början av mars fördes den iväg av en stormvind och hittades senare död på en parkeringsplats vid järnverket (enl S.W. Carlsson, Oxelösund).

Utöver dessa arter har ett 80-tal andra observerats om man inkluderar årets alla månader. Häckfågelfaunan är dock mycket sparsam. Förutom ett Dammen har betydelse för fåglarna vintertid har de också ett stort rekreativvärde. Här kan människor komma i kontakt med ett rikt fågelliv till och från arbetet och under lediga promenader.

AVSLUTNING

Jag vill rikta ett stort tack till alla som hjälpt till och lämnat in upp-gifter: Anders Bylin (AB), Erik Hansson (EH), Håkan Janason (HJ), Tommy Knuts-son (TK), Christian Karlsson (CK), Kaj Larsson (KL), Claes Svedlindh (CS), Tomas Tjäderhane (TT) samt alla andra i Oxelösunds och Nyköpings fältbiologer.

SUMMARY

This paper deals with the birdlife in an industry-pond in the town of Oxelö-

sund, situated in the southeastern part of Södermanland. About 50 census of waterfowl, waders and other species, which are usually found near water have been carried out during three winters. The pond was constructed in the early 60:th from a bay, which was cut off when the industry (Oxelösunds Järnverk) expanded. The pond is free from ice during the whole winter. From 1976 to 1978 regular counts have been made from oktober to april and the figures show the numbers of the most common birds at each census. Some older observations from the period 1960 - 1975 are also included in the paper.

LITTERATUR

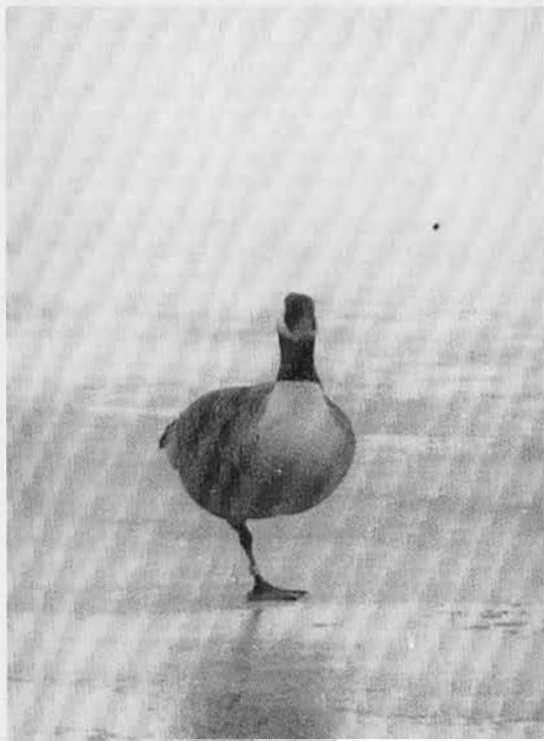
- Nilsson, Leif 1978. Internationella sjöfågelinventeringarna i Sverige 1972/73 - 1975/76. - Vår fågelvärld 37:19-32.
- "- 1976. Andfåglarnas säsongsmässiga uppträdande i södra Sverige under icke häckningstid. - Vår fågelvärld 35:8-20.
- Schnell, Ivar Nikolai socken före järnvägsbygget. Nicolai socken, Oxelösund.

Manus inkommet augusti 1979.

Dan Frendin, Ulrikedal S101, S-223 58 Lund

Ringmärkta Kanadagäse
uppträder ofta vid
Kylvattendammen.

Foto:
Lennart Wahlén

Notiser

Knölsvansbeståndet i Sörmlands skärgård

Anders Bylin och Hans Pettersson

I Fåglar i Sörmland 1978 nr 2 finns en intressant artikel av Hans Pettersson om knölsvansbeståndet i Sörmland.

Inledningsvis nämns att FSO inte engagerat sig i den landsomfattande inventering av häckande knölsvan som i Sverige organiserats av Sven Mathiasson, Naturhistoriska museet, Göteborg. Som skäl anförs att "då en sådan i Sörmland skulle kräva ett enormt arbete och ändå troligen ge ett mycket osäkert resultat". Om ej inventeringen göres med flyg så antas att "de spridda rapporter som kan tänkas inkomma från dessa kan ej ge en riktig bild av antalet häckare". Därefter förmodar författaren att "en uppskattning av antalet häckande knölsvanar med utgångspunkt från inventeringar gjorda under 70-talet och lokala ornitologers kännedom om förekomsten under senare år bör däremot ge en bättre siffra".

I tabell 1 redovisades delområden och där representerades skärgården av 168 revirhävande par. Tre av delområdena var inventerade 1978, två inventerade i början av 70-talet, återstående fem områden uppfattas av mig vara uppskattade.

För att ge en något mer rättvisande bild av knölsvansbeståndet inom ett par områden i skärgården vill jag här redovisa några siffror från en inventering jag utfört 1978 (rapporterad till S. Mathiasson). Häckande par har valts för att med 100% säkerhet få en minsiffra på antalet revirhävande par.

Det inventerade området utgöres av Oxelösunds skärgård och torde motsvara det i Petterssons artikel angivna området "Öst Oxelösund och delar av ytter-skärgården. I det inventerade ingår såväl inner- som ytterskärgård, från Femöre i väster till Måsklubbarna och Grässkären i öster. Vidare området från Aspafjärden och Horn i väster till Trutbådaområdet i öster. Inom detta är sträckan Ångaviken-Trutbådaområdet ej 100% täckt. Större delen av denna yta faller inom Petterssons "Norra delen av Örsbaken". Inom ovan beskrivna områden fanns 1978 minst 69 häckande knölsvanpar. För motsvarande områden har Pettersson beräknat från inventeringsresultat och uppskattningar 35 revirhävande par. En kraftig underskattning av antalet par har alltså skett i dessa områden.

Vad gäller knölsvanens eventuella ökning eller minskning i skärgården under senare år kan en jämförelse göras mellan den inventering som Bengt Larsson utförde i Oxelösunds skärgård 1971 samt delar av de inventerade områdena 1978.

Område	Antal funna bon	
	1971	1978
1 Mellskären	2	6
2 Fågelskär	0	3
3 Stora Mellskär	1	2
4 Högskär	1	3
5 Granklubben	2	4
6 Stora Bredskär	1	1
7 Grässkären	1	2
Totalt	8	21

Resultaten är direkt jämförbara, då de båda inventeringarna anger antal fun-

na bon. Områdena representerar både inner och ytterskärgrård. Som synes har en kraftig ökning av antalet häckande par skett, från 8 par 1971 till 21 par 1978. I procent räknat utgör det en ökning med 163%. Den största ökningen har här skett inom områden av innerskärgrårdstyp.

Att ett engagemang av FSO i form av ett upprop till stöd för den internationella knölsvansinventeringen 1978 inte infördes i INFO får väl betecknas som beklagligt. Trots att samtliga vattenområden inte skulle ha kunnat täckas in, torde varje inkommen uppgift ha gett oss en säkrare uppfattning om Sörmlands knölsvanbestånd.

Anders Bylin, Lövsunds Gård, 610 60 Tystberga

En underskattning av knölsvanbeståndet i skärgrården har skett, då jag baserat skattningen i stor utsträckning på kustinventeringarna gjorda under början av 70-talet och då beståndet tydligen ökat kraftigt sedan dess. Ett försök till revidering lämnas nedan, där de kvarvarande gamla inventeringsresultaten har uppräknats i viss utsträckning. Observationer i några delar tyder på att ökningen där inte varit lika stor som i Oxelösundsområdet.

De gamla inventeringsresultaten, som har uppräknats, anges inom parentes.

Område	Antal	Inventeringsår
Södertälje - Märskö	15 (10)	1970
Askö	8 (4)	1970
Trosa-Källvik	10	
Lacka	12 (6)	1972
Långö	8	1977
Härtsö	21 (14)	1971
Twären-Välårö	15	
Norra Örsbaken	29	1978
Sjösa-Stadsfjärden	17	1978
Strandstuga-, Snäck- och Stjärnholmaviken	13	1978
Ost Oxelösund	40	1978
Märeviken ut till Femöre	15	1978
Vibäck-Kvarsebo	8	
Summa	211	

Med värdena för insejarna i stort sett oförändrade, skulle antalet revirhävande par i Sörmlands rapportområde 1978 kunna uppskattas till ca 575.

Hans Pettersson, Blodstensvägen 20, 752 44 Uppsala

Vintern 1978-79 var relativt kall och gick hårt åt de övervintrande knölsvanarna i Danmark. Enligt Dansk Jagt (våren 1979) uppges att minst 25 000 svanar dött under vintern.

Att vintern varit svår kunde också förmärkas i Oxelösunds skärgrård 1979, då antalet häckande par inom 1978 års inventeringsområde sjunkit märkligt. 1978 års resultat, minst 69 häckande par, sjönk till ca 25 häckande par 1979.

Under åren 1976-78 har jag ringmärkt 6 knölsvanor inom ovanstående område. Två av dessa återfanns döda i Vordingborg, på Själland, Danmark i februari resp april 1979.

Anders Bylin, Lövsunds Gård, 610 60 Tystberga

Fiskgjuseboets läge i toppen av en tall (till vänster).

Närbild av boet med den ruvande grågäsen (ovan)

Foton:

Anders Bylin

Grågås häckade i Fiskgjusebo

Anders Bylin

Vid inventeringsarbete på sjön Likstammen, Ludgo socken, 79 05 09 upptäcktes en häckning av grågås i ett fiskgjusebo.

Av boets rättmätiga ägare kunde blott en av fåglarna upptäckas. Om gjuseparet, som tidigare år häckat i boet, hade valt en ny bopläts frivilligt eller efter kontroverser med grågässen har inte kunnat konstaterats.

Vid förnyat besök på lokalen 79 06 05 kunde det konstateras att gåsäggen var kläckta och att ungarna lämnat boet. Balens höjd över marken uppmättes till 9 meter.

Häckning på "plattform" av grågäss har tidigare ej konstaterats (mig veterligt). Däremot är det känt att kanadagäss i Nordamerika och Norge häckat på av människor uppsatta häckningsplattformar. Från Norge har även rapporterats om en häckning i ett fiskgjusebo.

Anders Bylin, Zool. Forskningsstationen, Tovetorp, S-150 11 Björnlunda

FÖRENINGEN SÖDERMANLANDS ORNITOLOGER (FSO)

Utgör en regionalavdelning av Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) och är huvudman för Hartsö-Enskär fågelstation.

Föreningen är ideell och verkar för vidgad kännedom om och bättre levnads-
tingelser för de sörmåndska fåglarna samt att bland allmänheten sprida intres-
se för ornitologi och naturvård.

Detta försöker vi förverkliga genom en verksamhet som omfattar bl a :

- * Inventeringar och andra undersökningar
- * Fågelskyddsarbete
- * Årlig fågelrapportering
- * Tidskriften Fåglar i Sörmland
- * Hartsö-Enskär fågelstation
- * Sammankomster och exkursioner

Styrelse

Ordförande	Laif Karlsson Finningevägen 62B, 152 00 Strängnäs	Tel 0152/15108
Sekreterare	Lennart Wahlén Nygatan 17A, 150 10 Gnesta	Tel 0158/10770
Kassör	Gunnar Sjöö Brenäsvägen 23, 641 00 Katrineholm	Tel 0150/52071
Övriga	Stefan Bengtsson, Vadsbrovägen 12, 150 20 Järna Jan Linder, Erikslundsvägen 7, 611 00 Nyköping Hans Pettersson, Blodstenvägen 20, 752 44 Uppsala Claes Svedlindh, Badhusgatan 8A, 613 00 Oxelösund	

Medlemskap

Se omslagets andrasida.

HARTSÖ-ENSKÄR FÅGELSTATION

Stationen ligger i Sörmlands yttre skärgård rakt öster om Oxelösund och där
utförs ringmärkning huvudsakligen under aug-okt varje år. I samband med märk-
ningen genomförs ofta specialstudier.

Stationens läge gör att vi tidigt registrerar invasioner av mesar, siskor,
hackspettar och ugglor.

Stationen bemannas främst av ringmärkare och assistenter från Södermanland.
Upplärning och vidareutbildning av personal sker årligen och nya medarbetare
är välkomna att delta i verksamheten.

Medlemmar är också välkomna att besöka stationen och får rabatt på båtresan.
Förläggning sker i tält.

Kontaktman är Lennart Wahlén, Nygatan 17A, 150 10 Gnesta Tel 0158/10770.

Knölsvanspar med ungar i Oxelösunds skärgård. Foto: Anders Bylin

INNEHÅLL

- 45 Grågåsen som rastare i Mörkö-Tullgarnsområdet 1968-78.
Johan Ehrlén och Lennart Wahlén
- 52 Svensk fågelatlas i Sörmland 1978.
Bo Ljungberg
- 57 Ladusvalan (*Hirundo rustica*) på Rogsta Gård, Stigtomta, 1979.
Arne Andersson
- 63 Förekomsten av småfläckig sumphöna i Sörmland 1960-79.
Hans Pettersson
- 71 Sjöfågellivet under vinterhalvåret i kylvattendammen i Oxelösund.
Dan Frendin
- 82 Notiser: Knölsvansbeståndet i Sörmlands skärgård; Grågås häckande i fiskgjusebo.

Pris: 12:50